

ԿԱՐԾԻՔ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍԻ

տնտեսագիտության դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման համար Մերուժան Աշոտի Մարկոսյանի ներկայացրած «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման առաջնահերթությունները» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ՝ Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման առաջնահերթությունների բացահայտման խնդիրը ունի բարձր գիտական և գործնական արդիականություն: Հայաստանի տնտեսությունը գործում է փոքր և բաց տնտեսության, ցամաքով շրջապատված երկրի, սահմանափակ հաղորդակցությունների, արտաքին շուկերի նկատմամբ զգայունության և տարածաշրջանային անորոշությունների պայմաններում: Այս գործոնները ազդում են տնտեսական աճի որակի, տնտեսության կառուցվածքի, տնտեսական անվտանգության, եկամուտների բաշխման, արտաքին առևտրի և լոգիստիկ արդյունավետության վրա:

Ատենախոսության արդիականությունը պայմանավորված է նշված փոխկապակցված խնդիրների համակարգային ուսումնասիրության անհրաժեշտությամբ: Աշխատանքում զարգացման առաջնահերթությունները դիտարկվում են մակրոտնտեսական, կառուցվածքային, սոցիալական, արտաքին տնտեսական և ինստիտուցիոնալ գործոնների փոխազդեցության շրջանակում:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ, ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Ատենախոսության նպատակն է Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրների համալիր ուսումնասիրության հիման վրա գնահատել տնտեսության կառուցվածքային արդյունավետությունը, տնտեսական անվտանգության մակարդակը, եկամուտների բաշխման առանձնահատկությունները, արտաքին առևտրի և լոգիստիկ համակարգի զարգացման միտումները, ինչպես նաև

առաջարկել զարգացման առաջնահերթ ուղղություններ և դրանց կատարելագործման գործնական ուղիներ:

Աշխատանքում ուսումնասիրվել են սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեսական հիմքերը, վճարային հաշվեկշռի և արտաքին արդյունավետության հարցերը, կառուցվածքային տեղաշարժերը, տնտեսական բարդությունը, տնտեսական անվտանգության գնահատման մեթոդները, եկամուտների բաշխումը, սոցիալական կայունությունը, նորարարական ներուժը, արտաքին առևտուրը և լոգիստիկ համակարգերի արդյունավետությունը: Ատենախոսությունը ներառում է ներածություն, վեց գլուխ, եզրակացություններ, գրականության ցանկ և հավելվածներ:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԸ

Ատենախոսության առաջին գլխում ներկայացվում են սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեսական և մեթոդաբանական հիմքերը, վճարային հաշվեկշռի, արտաքին արդյունավետության, ցամաքով շրջապատված երկրի և տնտեսական բարդության հիմնահարցերը: Երկրորդ գլխում իրականացվում է տնտեսական անվտանգության բազմակողմանի գնահատում՝ ցուցանիշային, բալային և մատրիցային մոտեցումների համադրմամբ:

Երկրորդ գլխի կարևոր արդյունքներից է տնտեսական անվտանգության գնահատման բալային և մատրիցային մեթոդների համադրումը: Բալային մոտեցումը հնարավորություն է տալիս ցուցանիշների շեղումը գնահատել սահմանային արժեքներից և ստանալ 0-ից 1 միջակայքում ինտեգրալ ցուցանիշ, իսկ մատրիցային մոտեցումը լրացնում է այն՝ հաշվի առնելով վտանգի հավանականությունը, ազդեցությունը, տևողությունը և փոփոխման արագությունը: Այս համադրումը մեթոդաբանորեն հիմնավորված է, քանի որ տնտեսական անվտանգության վիճակը և դրա ռիսկային դինամիկան դիտարկվում են միաժամանակ:

Երրորդ գլխում տնտեսության կառուցվածքը դիտարկվում է ոչ միայն ոլորտների տեսակարար կշիռների, այլև արտադրողականության, ավելացված արժեքի, ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության և տնտեսական բարդության տեսանկյունից: Այս մոտեցումը թույլ է տալիս տարբերակել քանակական աճը

կառուցվածքային որակական վերափոխումից և հիմնավորել բարձր ավելացված արժեք, տեխնոլոգիական բարդություն և գիտելիքահենք արտադրություն ունեցող ոլորտների զարգացման առաջնահերթությունը:

Չորրորդ գլխի վերլուծությունը կարևոր է սոցիալ-տնտեսական զարգացման ներառականության գնահատման համար: Հեղինակը ուսումնասիրում է հավելյալ արդյունքի նորմայի փոփոխությունը, աշխատանքի և կապիտալի միջև եկամուտների հարաբերակցությունը, բնակչության եկամուտների բաշխումը և միջին խավի ձևավորման պայմանները: Հիմնավորվում է, որ տնտեսական աճի սոցիալական արդյունքը կախված է ոչ միայն աճի տեմպերից, այլև դրա արդյունքների բաշխման կառուցվածքից, աշխատանքի եկամտի մասնաբաժնից և պետական վերաբաշխման արդյունավետությունից:

Հինգերորդ գլխում արտաքին առևտրի արդյունավետությունը գնահատվում է լոգիստիկայի, տարածաշրջանային ինտեգրման, մասնագիտացման և համեմատական առավելությունների փոխկապակցվածության մեջ: LPI 2023-ի հիման վրա բացահայտվում են Հայաստանի միջազգային առաքումների, բեռների հետևման, մաքսային գործընթացների և ենթակառուցվածքների սահմանափակումները: Գրավիտացիոն գնահատումները ցույց են տալիս Թուրքիայի ուղղությամբ չիրացված առևտրային ներուժը, իսկ Ռուսաստանի, Իրանի և Վրաստանի հետ կապերի խորացումը դիտարկվում է որպես դիվերսիֆիկացման և տնտեսական անվտանգության ամրապնդման հնարավորություն:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ ԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության գիտական նորույթը դրսևորվում է Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման առաջնահերթությունների համակարգային և փոխկապակցված գնահատման տեսամեթոդաբանական մոտեցման մշակման մեջ: Հեղինակը ՀՀ զարգացման հիմնախնդիրները դիտարկում է ոչ թե առանձին ուղղությունների մեկուսացված վերլուծության, այլ մակրոտնտեսական, կառուցվածքային, սոցիալական, արտաքին տնտեսական և տնտեսական անվտանգության գործոնների փոխազդեցության շրջանակում:

Ատենախոսության հիմնական գիտական արդյունքներն են՝

- հիմնավորվել է վճարային հաշվեկշռի կիրառման հնարավորությունը՝ որպես տնտեսության արտաքին արդյունավետության և ռեսուրսների օգտագործման արդյունքների համապարփակ գնահատման գործիք,
- բացահայտվել են Հայաստանի՝ որպես ցամաքով շրջապատված երկրի, տնտեսական զարգացման աշխարհագրական, տրանսպորտային և լոգիստիկ սահմանափակումները և առաջարկվել են դրանց մեղմացման ուղղություններ,
- մշակվել և կիրառվել է տնտեսական անվտանգության գնահատման բալային մեթոդ, որը հնարավորություն է տալիս ցուցանիշների շեղումները գնահատել սահմանային արժեքներից և որոշել տնտեսական անվտանգության ինտեգրալ մակարդակը,
- առաջարկվել է տնտեսական անվտանգության մատրիցային գնահատման մոտեցում՝ վտանգի առաջացման հավանականության, ազդեցության աստիճանի, տևողության և փոփոխման արագության համադրմամբ,
- իրականացվել է ՀՀ տնտեսության կառուցվածքի, տնտեսական բարդության, արտադրողականության և ոլորտային տեղաշարժերի համալիր գնահատում,
- բացահայտվել են Հայաստանի տնտեսության կառուցվածքային անհամաչափությունները, բարձր ավելացված արժեք ստեղծող և տեխնոլոգիապես բարդ ոլորտների սահմանափակ զարգացումը,
- վերլուծվել են հավելյալ արդյունքի նորմայի, աշխատանքի և կապիտալի միջև եկամուտների բաշխման, սոցիալական անհավասարության և միջին խավի ձևավորման փոխկապակցված հիմնախնդիրները,
- գնահատվել են ՀՀ արտաքին առևտրի արդյունավետությունը, մասնագիտացման մակարդակը, համեմատական առավելությունները և առևտրային չիրացված ներուժը,
- գրավիտացիոն մոդելի կիրառմամբ բացահայտվել են Հայաստանի արտաքին առևտրի զարգացման հնարավորությունները, այդ թվում՝ Թուրքիայի, Ռուսաստանի, Իրանի և Վրաստանի ուղղություններով,

- LPI 2023-ի տվյալների հիման վրա գնահատվել են Հայաստանի լոգիստիկ համակարգի ուժեղ և թույլ կողմերը, ինչպես նաև մաքսային, ենթակառուցվածքային, միջազգային առաքումների և բեռների հետևման ոլորտներում առկա սահմանափակումները,
- ձևակերպվել են ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման առաջնահերթությունները՝ ուղղված տնտեսական անվտանգության ամրապնդմանը, կառուցվածքային դիվերսիֆիկացմանը, արտահանման մրցունակության բարձրացմանը, լոգիստիկ ենթակառուցվածքների զարգացմանը և սոցիալական ներառականության ընդլայնմանը:

Ատենախոսության արդյունքները կարևոր են այն առումով, որ հնարավորություն են տալիս Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրները գնահատել միասնական մեթոդական շրջանակում՝ համադրելով երկրի արտաքին տնտեսական դիրքը, ներքին կառուցվածքային առանձնահատկությունները, սոցիալական վիճակը և տնտեսական անվտանգության մակարդակը:

Ստացված արդյունքներն ունեն տեսական, մեթոդական և գործնական նշանակություն: Դրանք կարող են օգտագործվել ՀՀ տնտեսական քաղաքականության և ռազմավարական ծրագրերի մշակման, տնտեսական անվտանգության ապահովման, արտաքին առևտրի դիվերսիֆիկացման, լոգիստիկ համակարգի կատարելագործման, եկամուտների վերաբաշխման և սոցիալական պաշտպանության քաղաքականությունների հիմնավորման, ինչպես նաև տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության ընդլայնման գործընթացներում:

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ատենախոսության վերաբերյալ ներկայացվում են հետևյալ դիտողությունները, որոնք հիմնականում ունեն հստակեցնող և հետագա հետազոտությունների զարգացման բնույթ:

1. Քանի որ ատենախոսությունն իր բովանդակային մասով կրում է ծրագրային բնույթ, նպատակահարմար կլիներ աշխատանքի առաջին կամ երկրորդ գլխում ներկայացնել հեղինակի տեսակետը՝ տնտեսության զարգացման տեսլականի վերաբերյալ:
2. Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրներին անդրադառնալիս երկրորդ գլխի երրորդ բաժնում կարևոր է շեշտել, թե որոնք են Հարավային Կովկասի երկրների զարգացման ընդհանուր սպառնալիքները, որոնց շուրջ կարող է ծավալվել առարկայական համագործակցություն:
3. Առաջին գլխում վճարային հաշվեկշռի մնացորդը դիտարկվում է որպես արտաքին տնտեսական արդյունավետության կարևոր բնութագրիչ: Հետագա ուսումնասիրություններում նպատակահարմար է առավել հստակ տարանջատել արտաքին ֆինանսավորման կարճաժամկետ ազդեցությունը և երկրի արտադրական ու արտահանման մրցունակությամբ պայմանավորված երկարաժամկետ արդյունքները:
4. Ցամաքով շրջապատված երկրների համեմատական ընտրանքի ընդլայնումը, ինչպես նաև ինստիտուցիոնալ որակը, սահմանային անցումների արդյունավետությունը և տրանսպորտային ծախսերը բնութագրող լրացուցիչ ցուցանիշների ներառումը կարող են առավել ամբողջական դարձնել առաջին գլխում կատարված գնահատումներն ու եզրահանգումները:
5. Երկրորդ գլխում տնտեսական անվտանգության ինտեգրալ ցուցանիշի ձևավորման ժամանակ նպատակահարմար է առավել մանրամասն հիմնավորել ներառված ցուցանիշների կշիռների սահմանման սկզբունքները և գնահատել դրանց փոփոխության ազդեցությունը վերջնական արդյունքների վրա:
6. Ատենախոսության երրորդ գլխում տնտեսության կառուցվածքային արդյունավետության գնահատումը հետագայում կարելի է լրացնել ոլորտային արտադրողականության, զբաղվածության որակի, կապիտալի ինտենսիվության և տեխնոլոգիական վերազինման ցուցանիշների համատեղ վերլուծությամբ:
7. Չորրորդ գլխում նպատակահարմար է առավել հստակ տարբերակել բնակչության դրամական եկամուտների և սպառման ծախսերի գնահատման չափանիշները,

ինչպես նաև քննարկել ոչ ֆորմալ զբաղվածության և ստվերային եկամուտների հնարավոր ազդեցությունը եկամուտների բաշխման ու միջին խավի չափման արդյունքների վրա:

8. Հինգերորդ գլխում գրավիտացիոն մոդելի արդյունքների մեկնաբանությունը կարող է առավել հիմնավորված և համոզիչ դառնալ, եթե ներկայացվեն մոդելի կայունության լրացուցիչ ստուգումներ, այլընտրանքային սպեցիֆիկացիաների արդյունքներ և գրոյական առևտրային հոսքերի մշակման կիրառված մեթոդաբանական մոտեցումը:
9. Հինգերորդ գլխում և աշխատանքի նախորդ բաժիններում, մեր կարծիքով, նպատակահարմար է խոսել տնտեսական դիվանագիտության դերի և դրա գործիքակազմի մասին, ինչը լրացուցիչ գործնական ուղղվածություն կհաղորդի ատենախոսությանը:
10. Ատենախոսության գործնական առաջարկությունները նպատակահարմար է համակարգել և դասակարգել ըստ իրականացման առաջնահերթության, ժամկետների, պատասխանատու պետական մարմինների, անհրաժեշտ ֆինանսական և ինստիտուցիոնալ ռեսուրսների, ինչպես նաև ակնկալվող քանակապես չափելի արդյունքների:

Նշված դիտողությունները չեն նվազեցնում ատենախոսության գիտական արժեքը, քանի որ չեն վերաբերում աշխատանքի հիմնական նպատակին, մեթոդական հիմքին և առանցքային արդյունքների հիմնավորվածությանը: Դրանք կարող են ծառայել հետագա հրապարակումների և ուսումնասիրությունների խորացմանը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Մերուժան Աշոտի Մարկոսյանի ատենախոսությունը ինքնուրույն, ավարտուն և արդիական գիտական հետազոտություն է: Աշխատանքում լուծվել են տնտեսագիտական տեսական ու կիրառական նշանակություն ունեցող խնդիրներ, մշակվել են մեթոդական մոտեցումներ և ձևակերպվել են ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման առաջնահերթությունների վերաբերյալ հիմնավորված առաջարկություններ:

Մեղմագիրը համարժեքորեն արտացոլում է ամբողջ ատենախոսության բովանդակությունը՝ ներկայացնելով թեմայի արդիականությունը, նպատակը,

խնդիրները, օբյեկտը և առարկան, կիրառված մեթոդները, գիտական նորույթը, հիմնական արդյունքները և գործնական նշանակությունը: Ատենախոսության և սեղմագրի միջև բովանդակային համապատասխանությունը պահպանված է: Կարծում եմ, որ ատենախոսությունը համապատասխանում է ՀՀ կառավարության 2026 թվականի օգոստոսի 20-ի N 1259-Ն որոշման Հավելված N 2-ով սահմանված պահանջներին և ՀՀ ԿԳՄՄՆ ԲԿԳԿ-ի պահանջներին, իսկ հեղինակը արժանի է տնտեսագիտության դոկտորի գիտական աստիճանի շնորհմանը՝ Ը.00.02 մասնագիտությամբ:

Պաշտոնական ընդդիմախոս՝

Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Թաթուլ Նորայրի Մանասերյան

Պրոֆեսոր Թ.Ն.Մանասերյանի ստորագրությունը հաստատում եմ՝

ԱՅԼԸՄՏԴԱՆՔ հետազոտական կենտրոնի գիտական քարտուղար
Լ. Վրթանեսյան

19 սեպտեմբերի 2026 թ.